

Artikel fra
Årsskriftet Critique
første årgang, 2008

Udgivet af Konservative Studenter i Aarhus,
Christian Houlberg Skov, stud. mag.
Rasmus Ladekjær Pedersen, stud. scient.

Konservatismen og Kongedømmet

Især i sidste trediedel af 1800-tallet

Af dr. phil. Jon A. P. Gissel

Om forfatteren

Jon A.P. Gissel (f. 1961) er cand. mag. i historie og spansk fra Københavns Universitet, samt ph.d og dr. Phil. Jon A.P. Gissel forsker i konservatisme med støtte fra Statens humanistiske forskningsråd og Veluxfonden, derudover har han i 2003 udgivet sin doktordisputats om historikeren Johannes Steenstrup Den indtrængende forstaaelse.

Konservatismen kan beskrives som en tankegang, der har sin teori i historien eller har historien som sin teori. I denne tankegang gælder det at arbejde, at være aktiv, inden for de historisk givne rammer, som kan være den danske stat eller Folkekirken. Et enkelt slagord som "Gud, Konge og Fædreland" udtrykker noget vigtigt; en sammenhæng mellem tre vigtige størrelser, og det er netop vigtigt, at de virker i fællesskab, at kristendommen, monarkiet og nationen hænger sammen. Konservatismen kan ikke leve med en ensidig betoning af en af delene. I en konservatismesammenhæng må både tegn på, hvordan de enkelte konger har opfattet deres stilling, og eksempler på, hvordan konservative udsagn, herunder aviser og blade, op gennem tiden har fremstillet monarkiet, være relevante. Hovedvægten i denne artikel må lægges på 1800-tallets sidste årtier med en kort opfølgning af den senere udvikling.

Kongedømmet har betydet meget for konservatismen i Danmark, fra sidste trediedel af 1800-tallet til i dag, om end det nu er trådt stærkt tilbage i det parti, som kalder sig konservativt. Ja, man kan endda sige, at den bevidste samling om kongedømmet er en væsentlig årsag til, at der i det hele taget er fremkommet nogen konservatisme i Danmark. Den må adskilles fra, men hænger sammen med den udbredte respekt for kongens person (f.eks. Christian X) eller i dag en almindelig sympati for den kongelige familie. I aviserne og især de konservative, har kongelige begivenheder som regel spillet en stor rolle; som eksempel kan her nævnes, at i Berlingske Tidende 13.4.1881 aften har arveprinsesse Carolines bisættelse en fremtrædende plads. Avisen var også på dette tidspunkt officielt blad. Partiet Højre indledte sine delegeretmøder med et nifoldigt leve for kongen.¹

Monarkiet kan beskrives abstrakt, som en institution, men det er ikke i sig selv en abstraktion, men udspringer af de konkrete forhold. Historikernes opfattelse af de enkelte konger kan variere meget: Historikeren Niels Thomsen kan således skrive om kong Christian IX (1818-1906, konge fra 1863), at *... de sidste rester af personlig kongemagt synes at have fortonet sig netop her under Estrups og Højres kamp for Kongens frie ret til at vælge sine ministre...* og (Estrup var) *ganske klar over Christian IX.s begrænsede evner og manglende forankring i den danske nationalstat.*² Benito Scocozza beskriver i *Politikens bog om danske Konger og Dronninger* kongen uden større sympati; man undrer sig over, hvad der har gjort det nødvendigt at medtage en fransk karikaturtegning af ham, i beskrivelsen af forfatningsstriden omtales Landstingets betydning ikke, og de "vigtige årstal" handler stort set ikke om kongen.³ Claus Bjørn citerer i sin bog om det danske monarki fra 2001 til indledning dels Martensens *Ethik* om selv det indskrænkede kongedømme som givende stabilitet og nogle udtalelser af den konservative politiker og teolog Flemming Hvidberg fra 1956, der beskriver konservatismen som en holdning, der tager udgangspunkt i de institutioner og traditioner, man har fået overleveret fra tidligere tider,

¹Beretning om Højres 14. Delegeretmøde den 11. og 12. December 1896, København 1897, s. 3.

²Niels Thomsen i *Historisk Tidsskrift* 1996, anm. af D. Tamm: *Konseilspræsidenten*, s. 408-412 på s. 409 o 411.

³B. Scocozza: *Politikens bog om danske konger og Dronninger*, København 1997, s. 182-189.

således kongemagten, kirken og folkestyret. Konservatismen hævder kongemagten ud fra den folkelige erfaring og som samlingsmærke for nationen. Disse synspunkter sætter Claus Bjørn så i forhold til socialdemokratiske og republikanske synspunkter. Men konservative synspunkter bringes i hvert fald i spil her. Bjørns skildring af Christian IX får også en anden karakter end Scocozzas; selvom en afstandtagen til kongens politiske idealer mærkes, bliver hans voksende popularitet også gjort forståelig ved hans retlinede personlighed, kongens og dronningens enkle familieliv på grundlag af kristne værdier. Ellers beskrives kongen som jævnt begavet og naiv.⁴ Sebastian Olden-Jørgensens bog fra 2003 har derimod snarest Christian IX som hovedperson og udtaler i så mange ord, at kongen ikke ønskede at indføre et autokratisk styre og oprigtigt ville respektere forfatningen (s. 56). I denne forfatning lå trekanten Konge, Landsting og Folketing. Man kan så spørge sig, om læseren bliver klogere af at få at vide, at tidens digte til kongen var forudsigelige og monotone (s. 71); er det mon et tegn på, at der skal være nogle nedsættende bemærkninger? Den efterfølgende analyse af et digt af Christian Richardt ser snarest ud til at modsige denne måske lidt forudsigelige beskrivelse. Dronning Louises sociale engagement beskrives som en nøglerolle i omformningen af velgørenhed fra at være knyttet til hjemmet og til et mere institutionelt præg. Sammenfattende beskrives kongen som retskaffen, men med begrænsede evner, og han sammenlignes med den tyske kejser Wilhelm II, hvor i hvert fald resultaterne taler til Christian IX's fordel (s. 102-109).⁵ Anderledes opfattes Christian IX i en nylig artikel af Carsten Due-Nielsen: Enevældens afskaffelse fjernede ikke med eet slag danske kongers indflydelse på landets politik, det blev snarere et spørgsmål om de involverede personer og graden af enighed i regeringen. Christian IX var veluddannet og samvittighedsfuld og bedre skikket til at være konge end sin forgænger. I 1863-64 så han mere realistisk på situationen end sine ministre. I Estrups periode var denne ledende, men det var ikke noget problem, da de overvejende var enige. Ud fra statsrådsprotokollerne tegner Carsten Due-Nielsen et billede af en konge, der havde velmotiverede udenrigs- og forsvarspolitiske mål, og som udviste nogen tilpasningsdygtighed og – bortset fra sommeren 1864 – betydelig forsigtighed i skiftende uden- og indenrigspolitiske situationer. Due-Nielsen slutter med at spørge, om tiden er inde til en revurdering.⁶

Nogle principielle konservative betragtninger

Tidsskriftet *Den Conservative*, som udkom 1867-86 og udsprang af den royalistiske Augustforening, udgivet af Jakob Davidsen (1813-91), var i særlig grad forkæmper for kongedømmets betydning. *For os er Hovedsagen: Danmarks Riges Bestaaen*, skriver tidsskriftet, som er skeptisk overfor den almindelige valgret; tidsskriftet vil ikke friheden til livs, men den samfundsoppløsende Lighed.⁷ Tidsskriftet hævdede *Kongedømmets overordnede Betydning for Statens og Folkets Sikkerhed og Frihed*, kongen som *Statens Personification*,⁸ ønskede samdrægtigheden som det eneste egentlige folkelige, arbejdskraften og stridskraften styrket.⁹ I Sjællands biskop H. Martensens store værk *Den Christelige Ethik* fremstår ikke enevælde, men det konstitutionelle monarki som den ønskværdigste statsform, vel at mærke et monarki, hvor kongen har reel indflydelse. Sådan forenes autoritet og frihed. Historiske forhold gør sig altid gældende, derfor kan den engelske forfatning f.eks. ikke uden videre overføres til andre lande. Kongen er statens centrale organ i en organisme, hvor alle funktioner samvirker i et hele; kongen er det afsluttende

⁴Claus Bjørn: *Blot til Pynt?*, København 2001, s. 19-25 og 133-155.

⁵S. Olden-Jørgensen: *Prinsessen og det hele Kongerige. Christian IX og det glückborgske kongehus*, København 2003.

⁶C. Due-Nielsen: "Konge i krise og krig" *Hilsen fra søens folk. Festskrift til Anders Monrad Møller*, København 2002, s. 55-69.

⁷1879, s. 2f.

⁸1878, s. 1f., 6.

⁹S. 73.

helhedspunkt. Organismetanken er stærkt fremtrædende hos Martensen; hans arbejde er måske det største, mest gennemarbejdede og gennembegrundede eksempel på denne tankegang. Han advarer mod mistænksomhed overfor regeringen, men understreger vigtigheden af en stabilitet, en fast grundvold i arbejdet for det heles vel. Sammen med kongen ønsker han en folkerepræsentation, hvor de forskellige livskredse (stænder og repræsentationer) er repræsenteret. Dette kalder han et system af forskelligheder, og det står i forbindelse med en opfattelse af mennesket som ikke kun statsborger eller menneske i almindelighed. Endelig kritiserer han liberalismen for kun at kunne opløse og for at være inkonsekvent.¹⁰

I juristen og politikeren Carl Goos' *Almindelige Retslære*¹¹ fra o. 1890 findes i henseende til kongedømmet en afstandtagen til fransk samfundstænkning fra 1700-tallet:

I Kraft heraf bliver i det konstitutionelle Monarchi Monarchen den første nødvendige Faktor i Lovgivningsorganet. Det er en Følge af et Skjævt Udgangspunkt, at denne Monarchens Ret, da det konstitutionelle Monarchis Theori udvikledes af Montesquieu, betegnedes som Ret til "Veto" mod de andre Lovgivningsfaktorers Beslutninger. Rigtigere vilde det efter det foran Bemærkede være at tale om disse sidstes Ret til Veto. Og yderligere er det klart, at hele Striden, om Monarchens Veto skal være "absolut" eller blot "suspensivt", naar det rette Udgangspunkt fastholdes, er urimelig. Monarchen, som den øverste positive Statsstyrelsesfaktor, hverken kan eller bør der paatvinges Forandringer mod hans Villie. Hans "Veto" maa, naar dette Udtryk bruges, være absolut.

Dette må ses i sammenhæng med Goos' almindelige tankegang: Goos afviser læren om den sociale kontrakt, at statsdannelsen bygger på sammenslutning af indbyrdes uafhængige individer (s. 344f.), han afviser altså individualismen i dens Rousseau'ske udformning og viser dermed sin afstand til Oplysningstiden og dens efterfølgere. I stedet ser han historisk på det; ser familien og mindre sammenslutninger som statens oprindelse og grundlag, et *Livsfællesskab* (s. 346). Heri ligger den holdning, at det er de historisk og faktisk givne konkrete Forhold, der i sidste Instans ere afgjørende for, hvad der af abstrakt tænkelige Forfatningsformer er realisabelt i et givet Samfund (s. 418). Han begrundes, at stemmeret ikke kan begrundes ved betragtninger over "menneskerettigheder" (s. 420): *Men ingen "Menneskeret" har det Indhold at udøve Magt over Andre. Det er kun Livsfællesskabsforbindelserne, der kunne begrunde en saadan Ret.* Også her ser man en tydelig afstand til og afvisning af Oplysningstidens og Den franske Revolutions tankegang. Her er da en organisk tankegang tæt på Martensen. Disse betragtninger har også omkring 1890 været aktuelle, under kampen om kongens ret til at udnævne sine ministre.

Indre Missions leder Vilhelm Beck skrev i Indre Missions Tidende 1878 s. 186f.:

... det er Menigheden, de Troende, som skulle gaa i Spidsen med at ære Kongen og lyde Øvrigheden, hvor meget vi end kunne glæde os over den Frihed, hvorunder saameget godt ogsaa for Guds Rige er kommet frem.

I disse ord er der en principiel tilslutning til kongedømmet, og dette ses som en del af en retsorden. De to biskopper H. Stein og J. Swane kommer i deres brevveksling¹² gentagne gange ind på kongehuset: H. Stein fortæller i et brev 21.7.1891, at kong Christian IX sagde til den tiltrædende kultusminister Carl Goos, at han ønskede den "folkekirkelige" retning støttet (s. 131); dette er netop det samme udtryk, som Henrik Scharling bruger om den konservative retning

¹⁰H. Martensen: *Den Christelige Ethik. Den Sociale Ethik*, København 1878, s. 223-249. Se i øvrigt om Martensens synspunkter og kritik af dem Jon A.P. Gissel: "Arbejdet. Dets plads i den konservative tankegang i sidste trediedel af 1800-tallet. Biskopperne Martensen og Monrad i debat" *Kirkehistoriske Samlinger* 2008 s. 119-175.

¹¹C. Goos: *Forelæsninger over den almindelige Retslære*, København 1889-92, s. 425.

¹²P.G. Lindhardt og Jørgen Swane: *To Højkirke mænd*, Aarhus 1958.

inden for kirken.¹³ Kongen udtalte overfor Stein utilfredshed med kirkeminister Bardenfleths grundtvigianske synspunkter, og Stein undrer sig over, hvorfor han tog ham til minister (s. 322). Samtidig er de begge klart kongetro: *Den gamle, kjære Konge!* skriver Swane i 1895 (s. 327), *Gud bevare ham!* skriver Stein i 1896 (s. 388). Stein udtaler i 1895 frygt for, at kronprinsessen (Louise, Frederik 8's dronning) vil ophjælpe "Missionen" i utålelig grad (s. 360) og tilføjer med påmindelse om tavshed, at dronningen har samme mening. Dette viser både et engagement og en forskel inden for kongehuset i forhold til kristendommen. Stein kommer med den interessante oplysning, at både konge og kronprins var imod ændringer i ritualerne; kongen nedlagde veto i statsrådet og viste sig her at holde mere på det nedarvede end de to konservative biskopper. Til gengæld var han enig med Vilh. Beck (s. 307). Disse udtryk viser både biskoppernes hengivenhed for kongen og kongehusets ofte nære forbindelse til forskellige kirkelige retninger, og de vanskeligheder der kunne være ved at manøvrere i forhold til disse retninger.

Det nye dynasti og Christian IX

Kong Christian IX, som besteg tronen 16.11.1863 havde en vanskelig stilling som følge af, dels at han var første mand af et nyt dynasti og dels den tabte krig, der indledte hans regering, og det oprindelige modsætningsforhold hvori han befandt sig til de nationalliberale. Den konservative litteraturhistoriker Julius Paludan skildrede mange år senere¹⁴ udråbelsen således:

Da Minister Hall om Morgenen den 16. Novbr. midt under alt dette traadte frem paa Balkonen paa Christiansborg for ud over den myldrende Slotsplads at udraabe den nye Konge, var Hyldesten naturligvis kølig og blandet. Trykket af Situationen skred Kongen frem med Dansetrin og tog sig ret ubetydelig ud ved siden af Halls statelige og populære Personlighed. Stemningen var aabenbart mere for Republik med Hall som Præsident eller for Tilslutning til Sverig-Norge. Sjelden har vel Intelligens og Character staaet i den Grad Ansigt til Ansigt, og mindst anede man dengang, hvilken straalende Oprejsning der var forbeholdt Chr. IX paa samme Sted 25 Aar senere, da han efter Regeringsjubilæums-Couren kjørte ud paa Slotspladsen gjennem et Æresespalier af Kejsere, Konger og Fyrster, ombølget af Mængdens stormende Jubel. Helena Nyblom skildrer i sine erindringer udråbelsen noget anderledes, men med samme pointe, at man efterhånden lærte at værdsætte ham, hvorimod Frederik den Syvendes stjerne dalede: Ved en ren Tilfældighed var jeg med til at udraabe ham til Konge. Jeg kom hjem fra en Musiktide og gik over Slotspladsen hjem imod Christianshavn. Da jeg gik forbi Slottet, mærkede jeg, at nogle faa Personer, som gik samme Vej, blev staaende og kiggede op imod en Altan højt oppe. Og der kom Minister Hall ud af en Dør. Han var i stor Uniform med Ordner, og idet han vendte sig til alle Sider, raabte han saa højt han kunde:

"Frederik den syvende er død!

Christan den niende er Danmarks Konge!"

Hvorefter han forsvandt og Christian den niende kom ud paa Altanen og hilste til alle Sider. Vi var vel næppe et Dusin Mennesker, som raabte Hurra.¹⁵

Disse to udsagn peger på, hvor meget Christian IX og hans gradvise stigen i folkelig agtelse betød for den konservative bevidsthed.

Dog er forestillingen om hans dårlige modtagelse måske overdreven. ... *den kjære Konge er saa mageløs god*, skrev Therese Matthison-Hansen til sin mand komponisten Hans M.-H.

¹³H. Scharling: *Grundtvig eller Luther?* København 1891, s. 97-124.

¹⁴Julius Paludan: "Minder fra Studietiden i 60erne og 70erne", *Slægten Paludan* ved L.F. la Cour 1933, s. 219.

¹⁵H. Nyblom: *Livsminder fra Danmark*, København 1923, s. 208.

8.6.1864; det gjaldt både hans venlighed overfor en lille pige og hans optræden på lazarettet mod de syge og sårede.¹⁶ Albert Næser, som var reserveofficer ved fronten, skrev til sin søster Anna¹⁷ i marts 1864: *Kongen er her voldsom afholdt og elsket, og især siden han selv har været i Ilden, og man kan med Rette synge om ham, at han var som ingen Konge her i mange Aar! Da ingen Konge siden Christian den 4de har udsat sig for Kugleregnet.* Hun citerede det siden i sine erindringer i modsætning til den stærke uvilje mod kongen i København, da han prøvede at undgå at underskrive novemberforfatningen. Om de farlige omstændigheder ved tronskiftet 1863, fortæller historikeren Alexander Thorsø udførligt i sine Erindringer,¹⁸ og han lægger ikke skjul på sin store sympati for kong Christian IX *Han var i sit Hjerte Slesviger og Dansk. . . befandt sig personlig i den tungeste, alvorligste Krise.* Kongens stilling overfor underskrivelsen beskrives med indlevelse og betegnes som konstitutionelt korrekt. Men linien forfølges yderligere, idet det også beskrives, hvordan hans personlige indgriben hindrede en katastrofal alliancepolitik med Frankrig i 1870.

Som eksempel på kongens opfattelse af sin stilling kan nævnes følgende: Da han engang besøgte sygehuset i Ålborg og gik fra seng til seng, standsede han også ved en tjenestedreng, som havde fået det ene ben amputeret, da han var blevet sparket af sin husbond og derefter i flere år havde gået med såret. Da kongen fik at vide, at husbonden ikke var blevet straffet, pålagde han sygehusbestyreren at sørge for at få ham draget til ansvar og gentog senere denne ordre.¹⁹ Kongen har tydelig set sig selv som garant for en retsstat.

De kongelige skulle på deres side behandles med respekt; Anna Poulsen fortæller, at hun i sin ungdom (1863) kom til at begå en slem bommert:

Vi havde deroppe mødt en gammel Herre, Prins Bentheim. Han hilste på min Tante, ogsaa paa mig, og tænk blot, jeg gav han Haanden! Det var forførdeligt, sagde de andre, da jeg kom Hjem, det maa man aldrig gøre overfor kongelige Personer.²⁰

Der fandtes endnu på Christian IX's tid rester af den skik, at man tog mad med hjem fra kongens taffel; skuespilleren Emil Poulsen havde dessert med til sine børn fra hoffester²¹.

Kongen var ikke blot Folkekirkens officielle overhoved, men der var også en nær personlig kontakt mellem kongehuset og kirken: Når kongefamilien boede på Bernstorff Slot, kom den søndag efter søndag i Gjentofte Kirke, og dronning Louise malede en altertavle til kirken.²² Kongeparret spillede en betydelig rolle for oprettelsen af Diakonissestiftelsen,²³ og støtten fortsatte: I tidsskriftet *Den Conservative* 1875, s. 110f. annonceres en tre dages bazar på Amalienborg for Diakonissestiftelsen. Der er situationer, hvor man kan formode en indflydelse, men hvor dens resultater virker overraskende: Man kan næppe tænke sig, at den antiromantiske Thomas Laub havde fået stillingen som organist ved Holmens Kirke i 1890, hvis Christian IX ikke havde godkendt det. Ligesom Gjentofte er et eksempel på nær kontakt mellem kongehuset og et bestemt sted, er Odense det, som fra gammel tid havde et vist fornemt præg; Christian den Ottende og Frederik den Syvende residerede som kronprins her, og byen fik gaslys som den første by i Danmark, altså før København²⁴. Christian IX besøgte byen flere gange, således 1865, 1875 og 1904 og fik en begejstret modtagelse; byen rejste 1912 hans rytterstatue i Kongens Have.

¹⁶Knud Nielsen: "Hans Matthison-Hansens breve fra en koncertrejse til London i 1864", *Musik og Forskning* 15/1989, s. 15.

¹⁷Anna Poulsen: *En Skuespillers Liv*, København 1926, s. 56, 54.

¹⁸Alexander Thorsø: *Erindringer*, København 1929, s. 104-114.

¹⁹Dagbladet 14. juli 1883 med henvisning til Jyllandsposten.

²⁰A. Poulsen: *En Skuespillers Liv*, s. 72.

²¹Anna Poulsen: *En Skuespillers Liv*, s. 24.

²²J. Werner i *Gjentofte Kirkesogns, dets Kirkes og Præsters Historie*, Hellerup 1928, s. 51

²³Se Jon A.P. Gissel: "Arbejdet. Dets plads i den konservative tankegang i sidste trediedel af 1800-tallet. Biskopperne Martensen og Monrad i debat" *Kirkehistoriske Samlinger* 2008, s. 138f.

²⁴A. Ipsen i M. Galschiøt: *Danmark i Skildringer og Billeder*, København 1887-93, II s. 36.

Christian X blev som kronprins sat i spidsen for den fynske brigade og boede i fem måneder i byen i 1908 og besøgte den siden ofte.²⁵ Højre/Det konservative Folkeparti bevarede også flertallet her indtil 1937.²⁶

Henrik Scharlings skildring af Christian IX

²⁷ I 1895–98 udkom et rigt illustreret værk, stateligt i to bind, *Fredensborg*, om kong Christian IX og dronning Louise og deres talrige efterslægt. Nogen redaktør angives ikke. Den første, ret lange afdeling er angiveligt en gammel kammerherres dagbog, men antagelig fiktion, og gennemgår Fredensborgdagens historie. Den anden afdeling handler om det russiske kejserpar, med en tilføjelse om efterfølgeren, Nicolai II, og her spiller Thor Lange, som havde slået sig ned i Rusland, en væsentlig rolle: Dels fortæller han i prosa om kejserparret, dels slutter han med et digt til kejserinden, den danske prinsesse Dagmar, som begynder:

*Mig blænder ikke Sol over Sky,
Ej Guldet i Kronens Glans,
Mig blænder et ædelt Kongebarns Ry –
Det Ry er mit Fædrelands.*

Fremstillingen er prydet med et stort antal billeder fra det gamle Rusland, fra kroningen, fra togulykken ved Borki, kejserens modtagelse af en deputation af skolebørn. Det er ret bevægende at se disse billeder fra en verden af i forgårs; ingen kunne jo på dette tidspunkt vide, hvilke rædsler, der var i vente. Dette afsnit indeholder en omfattende redegørelse for kejserens regering. Videre fortælles om det engelske tronfølgerpar, kong Georg af Grækenland og hans russiskfødte dronning Olga, med billeder fra de første olympiske lege og skildring af det vanskelige forhold til Tyrkiet; samt det danske kongepars andre børn.

Henrik Scharling har skrevet om “Kong Christian den Niende og Dronning Louise af Danmark,” ottende afdeling, henimod slutningen af værket, med kun et afsnit om Amalienborg bagefter. Det er et interessant valg, at man har sat en teolog til at skrive om kongeparret. Fremstillingen begynder med fortiden og slutter med fremtiden: Først var den Oldenborgske stamme ved at uddø, *fremragende Genialitet kan neppe tillægges noget af dets Medlemmer, derimod har det skænket Landet en Række gudfrygtige, fædrelandskjærlige og pligtopfyldende Konger*. Forfatteren understreger, at disse moralske egenskaber er af stor betydning for rigets styrelse og samfundslivets udvikling. Til sidst står kongeparret som begge fyldt 80 og et

Eksempel til Efterfølgelse for de Konger og Dronninger, der i følgende Slægtled skulle bestige Danmarks Throne og under Guds naaderige Velsignelse føre Folk og Rige frem mod en lykkelig og ærefuld Fremtid.

Begyndelsen og slutningen af en tekst er altid emfatiske positioner, og her understreges sammenhængen; der er forbindelsestråde mellem fortid, nutid og fremtid, trods alt det som ellers forandrer sig. Ordene om Guds velsignelse forstærkes af det forudgående citat fra Prædikerens Bog 12,13: *Enden paa Sagen, naar Alt er hørt, er den: frygt Gud og hold hans Bud, saa bør hvert Menneske gjøre!* Her står så Gud, konge og fædreland ikke som en kliché, ikke som en remse, men som en levende enhed; en helhed der går videre, og hvis enkelte dele går videre.

Fremstillingen er biografisk anlagt og begynder på Gottorp Slot. Faderen lagde vægt på *Lydighed og Pligtopfyldelse*, moderen på *at indplante Guds Ord i de Unges Sjæle*. Scharling fører straks denne linie frem til samtiden:

²⁵H.St. Holbeck m.fl.: *Odense Bys Historie*, Odense 1926, s. 270.

²⁶Anders Monrad Møller/ Jørgen Thomsen: *Vækst og vagtskifte. Odense 1914-1940*, Odense 1987 (*Odense Bys Historie 8*), s. 322.

²⁷Om Henrik Scharling se Jon A.P. Gissel: “En historieteologisk syntese: Henrik Scharlings *Menneskehed og Christendom* og dens betydning for kritik af moderne Historieopfattelse” *Historie* 2006/2 s. 387-419.

...i en langt senere Periode, da religiøse Opvækkelsesretninger med et i flere Henseender uevangelisk Præg vandt stor Udbredelse i den danske Folkekirke, hvor de fremkaldte ikke ringe Forvirring og Uro, stod Christian den Niende urokket paa den lutherske Bekjendelses faste Grundlag.

Dette er Scharlings karakteristiske opfattelse; han var udpræget Lutheraner og ikke nogen ven af vækkelsesbevægelserne. Det, som er påfaldende i denne sammenhæng, er, at denne opfattelse føres direkte ind i et værk om kongehuset med ret officiel karakter. Ligheden med Frederik 6. understreges. Da den daværende prins blev gift med prinsesse Louise, var der ikke midler til luksus, men de lærte *at skatte Familielivets stille Fred som et af Jordelivets højeste Goder*. Scharling betoner, at prins Christian hele tiden har stillet sig på dansk side i de nationale stridigheder, men viser også splittelsen i hans egen familie; spørgsmålet om tronfølgen gennemgås omhyggeligt. Hvad nationalitetsspørgsmålet angår, betoner Scharling ligesom andre konservative forskellen mellem før og nu (s. 22f.):

Under det enevældige Kongedømme gjorde ingen Modsætning sig gjældende, Danske og Tydske stode under den samme landsfaderlige Regering og følte sig som Medborgere i det samme Monarchi. Men allerede under Christian den Ottende ændrede dette sig, Nationalitetstanken arbejdede sig frem og greb Gemytterne med stor Magt, Danske og Tydske følte sig ikke længere som Enhed, men som tilhørende forskjellige Folkestammer, der ikke vilde bøje sig for hinanden, men begge gjorde Krav paa at være den herskende. De Danske havde Overtallet og kunde med Føje beraabe sig paa, at Slesvig fra ældgammel Tid var et dansk Land med dansk Sprog og Kultur, medens Tydskerne vare indvandrede og fremmede. Men de sidste støttede sig til Tydskland, til et stort og mægtigt Culturfolk, og de havde gennem en ihærdig og langvarig Agitation ved falske og ligefrem løgnagtige Fremstillinger forvansket Sagens rette Sammenhæng og givet det Udseende af, at Slesvig var et gammelt tydsk Arveland, at de Tydske her bleve skammelig undertrykte og forhaanede, hvad der var til stor Skam og Spot for en saa mægtig Nation.

Scharling lægger altså ikke skjul på, hvor han står, men han udtrykker på den anden side forståelse for den gamle stat, og man havde fra et andet synspunkt (grundtvigsk) nok stærkere betonet folkevækkelsen og det danske sprogs tidligere underprivilegerede stilling. Før krigen i 1864 havde man i for høj grad levet på illusioner, og forsvaret var heller ikke tilstrækkelig forberedt.

Det fortælles, at kongen blev miskendt, fordi han ikke kunne bære sine følelser frem i velvalgte ord, men at man efterhånden nåede til en rigtigere forståelse af ham (s. 30f.):

en lange Regeringstid, som Forsynet har forundt ham, har i fuldt Maal skaffet ham Oprejsning og i stedse højere Grad bibragt hans Folk den Overbevisning, at Kongens Valgsprog: "Med Gud, for Ære og Ret!" ikke er et tomt Mundsvejr, men baaret frem af levende Gudsfrøgt, en stærk Pligtfølelse og en stille, men dyb og inderlig Kjærlighed til Fædrelandet.

Dernæst fortælles om den gennemsete Grundlov, hvor Landstinget bliver et værn for konservative interesser. Scharling skjuler ikke, at han anser dette for en virkelig forbedring, og han peger desuden på, at delingen i to partier ikke i sig selv er forkert, men at brydningen ved *Kræfternes Diagonal* kan angive den rigtige retning. Men fordi man har gjort det *dunkle Punkt* om, hvor den sidste afgørende magt ligger, til genstand for striden, har denne fået en så forbitret karakter (s. 32f.). Det standpunkt, han hævder, er et, som tager Grundlovens historiske omstændigheder i betragtning og fastholder både folkets deltagelse i styret og en stærk kongemagt. Kongen beskrives her som den, der indtog et konsekvent standpunkt, og Estrup som den, han fandt til

at gennemføre det. Estrup karakteriseres som ilter og kamplysten, *han har i det Hele en Del af Laxens Natur, der helst gaar mod Strømmen* (s. 36). Venstres standpunkt betyder for Scharling, at regering og Landsting skal skubbes til side for Folketinget *tværtimod Grundlovens Bydende* (s. 38); grundloven siger intet om parlamentarisme (s. 40). Der var altså ifølge dette standpunkt ikke tale om noget "diktatur", som man sommetider kan høre påstået, men om en lovlig og konstitutionel regering. Forfatningsstriden gennemgås med væsentlig vægt på forsvarsspørgsmålet. Denne fremstilling blev skrevet inden systemskiftet, og som det siden har udviklet sig, er der visselig ikke noget dunkelt punkt mere mellem forfatningens forskellige elementer. Dette afsnit er udstyret med billeder af konseilspræsident Estrup, krigsminister Bahnson og justitsminister Nellesmann.

Efter denne længere politiske redegørelse vender Scharling sig atter til det kongelige familieliv, fra sølvbrylluppet 1867 til guldbrylluppet 1892, hvorved dronningen træder mere frem, og Scharling fortæller også, hvilke Bibeltekster der er blevet prædikeret over ved de forskellige festgudstjenester. Der fortælles om kongens rejser således til Island 1874. Herom hedder det (s. 54), at kongen talte for Island og den nye forfatning:

...han vidste, at Islænderne vare et religiøst Folkefærd, og deri saa han den bedste Betyggelse for, at Forfatningen vilde blive overholdt og benyttet paa bedste Maade. Disse Kongens Ord fortjene Opmærksomhed i en Tid, da man almindelig holder for, at Politik og Religion Intet har med hinanden at gjøre, og da man søger Garanti for den politiske Forfatning allevegne undtagen netop der, hvor den ene findes, nemlig i Folkets moralske Overbevisning, der atter har sit faste Fundament i den religiøse Tro.

Hermed træder kristendommen frem som grundlaget også for det politiske liv. I guldbryllupsfesten fremstår kongen og dronningen som *et fælles Enhedsmærke* (s. 74). Scharlings skildring fremstår som et væsentligt konservativt manifest fra 1890'erne, et tiår der var vanskeligt især for den politiske konservatisme. Det hævder de konservative synspunkter i forfatningsstriden, samtidig med at det på en særlig måde betoner kongens personlige religiøsitet. Billedet bliver da et af kongen som både samlingsmærke og garant for den traditionelle kultur, herunder særlig kristendommen. Med Goos' udtryk skildres Danmark her som et livsfællesskab, hvor grundlaget er kristendommen, kongen er central, og kræfterne afbalancerer hinanden.

Da Christian den Niende fyldte 87 den 8. april 1905, skrev historikeren Alexander Thorsøe et historisk tilbageblik²⁸, der kan ses som udtryk for en konservativ opfattelse af monarkiet, efter systemskiftet, men med dette på tæt hold. Det kan først nævnes, at kristendommen er til stede, om end diskret (s. 8),

lad os paa Forhaand fremhæve, at hvis Forsynets Veje med et Menneske nogensinde har været vidunderlige, da har de været det med hans.

Hvad det politiske angår, skriver Thorsøe s. 24:

Kong Christian havde ingenlunde til Hensigt at beskære den i Grundloven givne Folkefrihed. Han havde tværtimod ved Grundlovsfesten paa Eremitagesletten 1864 udtalt, at han vilde værne om Junigrundloven, men han vilde ved en modificeret S sammensætning af Landstinget og ved en udvidelse af det finansielle Fællesudvalgs Myndighed søge at betrygge en roligt fremadskridende Udvikling i Stat og Samfund.

S. 33 hedder det direkte efter en udredning af Venstres og Højres stillinger i forfatningsspørgsmålet:

²⁸Alexander Thorsøe: *Kong Christian den Niende*, København 1905.

Kong Christian den Niende stod personlig paa Højres Side i Henseende til Spørgsmaalene om Thingenes Ligeberettigelse og Kronens Frihed i Valget af ansvarlige Raadgivere.

Selve Systemskiftet omtales s. 42 uden nærmere kommentar. I en afsluttende sammenfatning siges s. 48:

Kongen er ogsaa i det konstitutionelle Monarki det personlige Udtryk for Statens Højhed og Uafhængighed, og Følelsen heraf gennemtrænger Kong Christian den Niendes Bevidsthed saaledes, at den præger hele hans Færd paa det offentlige Omraade.

Både Scharlings og Thorsøes tekster udtrykker hermed en opfattelse af tronen som garant for en rolig fremadskridende udvikling.

K.G. Brøndsted har i sin bog om Estrup fra 1925 følgende principielle betragtning om kongemagten²⁹, som naturligvis er præget af den særlige politiske strid, som bogens hovedperson stod i, men som dog i almindelighed udtrykker mange konservatives opfattelse og navnlig har gjort det i sidste trediedel af 1800-tallet. Brøndsted har her kunnet tage et eksempel op, som er senere end bogens emne:

Kongemagten er som et Træ, hvis Rødder gaar langt og henter Styrke fra Historiens Dyb.

Kongen er den som i sidste Instans er Rigets Bevarer, fordi han er den som i sidste Instans bærer Rigets Ansvar. For **Historiens** Øjne bærer Kongen Ansvaret. "Under den og den Konge forringedes Riget," siger Historiebogen og kaster derved, overensstemmende med Folkefølelsen, Bebrejdelse paa Kongen; "unde[r] den og den Konge trivedes Land og Folk," siger Historiebogen og lægger derved Ære om Kongens Navn. I et Kongedømme er **Kongen** og ingen anden det naturlige Overhoved, **han** er Folkets Repræsentant, **han** er Landfaderen. Saadan er Begrebet om Kongen fra Arilds Tid, særligt hos Folkene af vor Stamme, den gotiske. Hvad særlig Danmark angaar, saa har dette tusindaarige Kongerige tre Gange været ved Undergangens Rand og er tre Gange blevet bevaret ved en stærk **Kongemagt**, to Gange ved en Valdemar, tredje Gang ved en Frederik (III), aldrig ved Stændermøder eller parlamentariske Forsamlinger. – **Kongen** føles endnu vedblivende som Rigets rette Repræsentant, det traadte smukt frem ved vor Genforening med Sønderjyderne: Genforeningens levende og gribende Symbol var ikke Ankomsten af en Flok Rigsdagsmænd, men **Kongens** Ridt over Grændsen.

Brøndsted uddyber dette ved at påpege, at kongemagten er den primære statsmagt, ældre end både grundloven og enevælden, og at grundloven selv peger på dette forhold.

- Og skønt Ordet "hellig" (§12), der i begge tidligere Grundlove brugtes om Kongens Person og betegner den dybeste Ærefrygt og Pietet, nu er borttaget fra den nyeste Grundlov og erstattet med et intetsigende Adjektiv, saa vil der dog i loyale danske Hjærter, i virkeligt danske Hjærter, altid ulme en Funke af Ærefrygt og dyb Hengivenhed for Kronens Bærer, blot fordi han er **Kongen**, altid ulme en saadan Funke, der kan slaa ud i lyse Luer, naar Kongen mindes, at han, ogsaa efter Grundloven, **er** Kongen.

- For os, der lever på den anden side Anden Verdenskrig og Besættelsen, minder disse udtalelser i høj grad om denne situation, da kongen blev et særlig konkret symbol på landets fortsatte

²⁹K.G. Brøndsted: *J.B.S. Estrup. Et Mindeskrift*, København 1925, s. 84f.

beståen og selvstændighed; det skete så i øvrigt under omstændigheder, som Brøndsted i 1925 næppe havde muligheder for at forestille sig. Men kongedømmet hævdes her i sin sammenhæng med landets historie.

Frederik VIII var konge fra 29.1.1906 til 14.5.1912. Historikeren Johannes Steenstrup skrev nekrolog over ham i Illustreret Tidende. Han skriver, at kongens død virker knugende, bl.a. fordi hans styretid var så kort. Steenstrup fremhæver, at han tidligt blandede sig med folket, havde *levende Sans for Arbejdet i Velgørenhedens Tjeneste*, ønskede at regere i fast tilslutning til folket, arbejdede for et godt forhold til udlandet, *vore Bilande* og Island, at der blev gennemført en lovgivning, som var i fuld *Overensstemmelse med Kong Frederiks humane Tanker*, og en forsvarsordning som dog ikke var, som han havde ønsket; at han havde et stort kendskab til personer, støttet af en beundringsværdig hukommelse og med virkelig interesse for dem. Steenstrup kommer også ind på retorikken og tegner her kort og med let hånd en forskel:

Som det var Kong Frederik let at tale med alle, var det ham let at omsætte sine Tanker til en formfuld Tale, og denne kunde lyde fra hans Læber med en skøn Kraft og Klarhed, om det end ikke var ham givet at vinde Hjerternes uforbeholdne Tilslutning med saadan Lethed, som han saa det var muligt for hans Fader og for hans Søn med kun faa og umærkelige Midler.

Som Scharling antyder, at Christian IX ikke var nogen stor taler, peger Steenstrup på, at Frederik VIII var en formfuldendt taler. Der antydes her i al respektfuldhed en mangel, men den indkapsles ved sammenligning med den foregående og efterfølgende generation, og dette individuelle træk kommer på den måde til at understrege fortsættelsen, linien gennem forskellige personers virke. Samtidig understreger dette træk vigtigheden af at kunne tale; og det kommer til at virke nøje sammen med den øvrige nekrolog, som for en stor del handler om kontakten med andre. Den helhed, der træder frem, er en udadvendt og konstitutionel konge. I et enkelt tilfælde træder personen stærkere frem netop som konge, og der hentydes her til Alberti, uden at denne nævnes ved navn:

... man mærkede nærmest kun een Gang hans egen stærke Villie; det var, da en af Landets øverste Tillidsmænd havde vist sig som en Bedrager, og da Kong Frederik fordrede et nyt Ministerium dannet, fordi han følte sit Lands Ære truet.

Også en konstitutionel konge må i en krisesituation kunne gribe stærkere ind.

Christian X

Christian X havde hele sin opvækst i Christian IX's regeringstid og var antagelig livet igennem præget af dette. Den næsten to meter høje Christian X³⁰ var en statelig skikkelse, som i sig selv vakte respekt; han kom ud i konflikter, særlig Påskekrisen i 1920, men han kom også til at spille en helt særlig rolle ved Genforeningen og under Besættelsen. Dronning Alexandrine var udpræget husmoderen, med en helt anden personlighed og en helt anden rolle end senere dronning Ingrid; *Dansk Husmoderleksikon* fra 1948 (red. Karen Braae) er tilegnet dronning Alexandrine og bærer hendes portræt.

Måske var de politiske modsætninger trods alt mindre skarpe i Danmark end i andre lande; det er ikke sagen her at gå ned i dette spørgsmål, men som et lille eksempel kan nævnes den svenske politiker Johan Widéns forbavselse i 1917 over kong Christian X's afslappede forhold til de danske socialdemokrater, modsat den svenske konge.³¹ En bogsamling er også et tegn, og kong Christian X's bogsamling vidner om hans interesse for alt dansk, Danmark nær og

³⁰Roskilde Domkirke (uden forfatternavn), Roskilde 1953, s. 26.

³¹Johan Widén. Dagboksanteckningar 1914-1917, utgivna genom Arne Wählstrand, Stockholm 1984, s. 592.

fjern og i fortid og nutid. Kongens yndlingsdigt var Christian Richardts "Vort Land", som han førte med sig på sine rejser rundt i landet.³² Under de mange omskiftelser i første halvdel af 1900-tallet bevarede konservative kredse en særlig respekt for tronens indehaver.

Hvad monarkiets senere udvikling angår, synes jeg, det er givende at sammenligne to hæfter, det ene udgivet i anledning af Frederik IX's 60årsdag, den anden ti år senere, begge af Berlingske Tidende. En forside er altid vigtig, og det første hæfte viser kongen i uniform, altså med synlige tegn på sin stilling og på tilknytningen til landets forsvar. Forsiden i anledningen af 70årsdagen viser kun det menneskelige ansigt. Disse hefter peger i almindelighed på, at der i Frederik IX's regeringstid, som ikke var lang, men dog omspændte både 1950'erne og 1960'erne, ikke fra den ene dag til den anden, men dog mærkbart, sker en ændring i monarkiets fremtrædelsesform.³³

Konklusion

Kongedømmet er væsentligt for konservatismen i sig selv, men det er også udtryk for noget centralt i konservatismen på et bredere plan; ved den kontinuitet, som det repræsenterer, og ved den respekt, der er om kongens person, er kongedømmet et eksempel på konservatisme i praksis. Op mod nutiden melder der sig i stigende grad et spørgsmål om, hvordan man viderefører værdigheden i en tid, der i stigende grad har det uformelle som eneste kriterium, ja eneste mål? Det historiske forløb viser, at et nyt dynasti var vanskeligt stillet, men efterhånden vandt respekt. Kongen stod som den yderste garant for en retsstat og for landets selvstændighed. I forbindelse med den kirkelige konservatisme har vi set kongehusets kontakt med forskellige kirkelige retninger. Scharlings udsagn må være centralt for en konservativ opfattelse med ønsket om en balance mellem forskellige magter som grundlæggende. Teksten viser ønsket om at holde troen sammen med en statslig-kirkelig enhed, hvor tronens indehaver er central. Det skal ikke siges for tydeligt, hvem der har den endelige magt; heri ligger en modstand mod reduktionistiske forsøg på at henføre alt til et niveau, som Folketinget, men ønske om at fastholde flere lag i forfatningsforståelsen og derved udvirke en vis hensyntagen til dem, der ikke er i flertal. For de konservative repræsenterer kongen helheden, tydeligst udtrykt af Brøndsted, hensyn til tradition og til landet, et grundlæggende ønske om national stabilitet. Der var her ikke den store forskel på de ældre konservative, repræsenteret ved f.eks. Jakob Davidsen, og de nationalliberale der efterhånden blev konservative. De første betonedede staten stærkere. I dette univers, som det især trådte tydeligt frem i 1800-tallets sidste årtier, giver sammenstillingen "Gud, Konge og Fædreland" i høj grad mening, netop som en helhed. Kongen bliver i sig selv et eksempel på, at den enkelte virker i en sammenhæng. Det, som Martensen betegnede som livskredse, og Goos som livsfællesskaber, må være centralt i en konservativ tankegang. Disse udtryk viser, at ikke alene den enkelte, men også sammenhængen er noget konkret. Alle konservative værdier, kristendommen som grundlag, familien, fædrelandet, forenes i den kongelige familie.

Artiklen udspringer af nogle studier over emnet "Konservatisme i Danmark", som forfatteren har drevet i de senere år med bevilling fra Statens humanistiske Forskningsråd og Velux Fonden.

³²H.P. Rohde: "Christian X's bogsamling", *Levende biblioteker. Festskrift til Palle Birkelund 29. januar 1982*, København 1982, s. 108-111.

³³*Kongen fylder 60 aar i dag*, Berlingske Tidende 11. marts 1959, *I anledning af Kong Frederik IX's 70 års fødselsdag*, tillæg til Berlingske Tidende 9. marts 1969, 25. tillæg til Berlingske Tidende 24. maj 1960.